
Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

УДК 342.9

DOI 10.33244/2617-4154.1(14).2024.61-68

А. В. Гарбінська-Руденко,

канд. юрид. наук, доцент

e-mail: prokyror.irpin@i.ua

ORCID ID 0000-0002-0971-1234;**Д. А. Інгульська,**

здобувачка,

Державний податковий університет

e-mail: dianaingulskaa@gmail.com

ORCID ID 0009-0009-8390-0103

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАПОВНЕННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

У статті розглянуто актуальні питання оптимізації наповнення державного бюджету України в умовах воєнного стану. Проведено порівняння категорії державного бюджету, що сформовані в наукових джерелах, які вказують на роль бюджету у регулюванні економіки, фінансування обороноздатності в умовах воєнного стану.

Досліджено поняття доходів державного бюджету в контексті Бюджетного кодексу України та наукових підходів. Підкреслюється, що доходи бюджету варто класифікувати за порядком формування на централізовані та децентралізовані, що дозволяє розглядати їх як ключовий елемент фінансового забезпечення держави.

Розглянуто внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на формування дохідної частини бюджету.

Проаналізовано актуальні питання оптимізації дохідної частини державного бюджету України в умовах воєнної економіки. Підкреслено ключову важливість оптимізації доходів для фінансування оборонних потреб та підтримки галузей економіки у кризових умовах. Розглянуто деякі пропозиції щодо збільшення надходжень до бюджету, зокрема окремі напрями податкової реформи, скорочення видатків на утримання центральних органів виконавчої влади, укладення нової фінансової програми з Міжнародним Валютним Фондом, залучення нових пакетів міжнародної допомоги тощо. Обґрунтовується важливість вибору оптимальних засобів щодо оптимізації доходів для забезпечення необхідної фінансової стійкості та підтримки стратегічних секторів в умовах воєнного стану. Підкреслено, що для вироблення способів збільшення

надходжень до державного бюджету в умовах воєнної економіки є необхідним кроком для забезпечення фінансової стабільності та підтримки стратегічних секторів економіки.

Висновки роботи демонструють, що для ефективної оптимізації наповнення дохідної частини державного бюджету необхідно дослідити різноманітні засоби щодо збільшення надходжень до бюджету та закріпити їх в Національній стратегії доходів України.

Ключові слова: державний бюджет, доходи бюджету, воєнний стан, економіка, надходження, наповнення бюджету, податкова реформа, оптимізація, запозичення.

Метою статті є аналіз понять бюджету, державного бюджету, доходів державного бюджету та дослідження пропонуваніх варіантів оптимізації наповнення дохідної частини Державного бюджету України.

Постановка проблеми. Державний бюджет є важливою складовою фінансової системи будь-якої країни, що відіграє ключову роль у розвитку національної економіки та добробуту. Цей фінансовий інструмент є не лише визначальним компонентом економічної політики держави, але й окреслює стратегічні завдання, що спрямовуються на досягнення соціально-економічного розвитку держави. Дохідна частина державного бюджету вказує на його життєздатність і здатність забезпечувати функції, що покладені на державний апарат.

В умовах воєнного стану питання оптимізації наповнення дохідної частини державного бюджету є особливо гострим та актуальним. Повномасштабне військове вторгнення агресора спричинило серйозні виклики для фінансової безпеки України. Саме тому аналіз засобів щодо оптимізації використання державних доходів стає стратегічно важливим завданням у системі забезпечення стабільності й ефективного управління фінансовими ресурсами країни в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оптимізації формування державних доходів були предметом дослідження вітчизняних учених-економістів не одне десятиліття, проте результати вказаних наукових напрацювань не враховували тих сучасних викликів, що стоять перед державою в умовах воєнного стану. Серед таких дослідників оптимізації державних доходів варто зазначити В. Андрущенка, Л. Воронову, В. Дем'янишина, О. Десятнюк, А. Крисоватого, І. Луніну, Л. Тарангул, А. Гриценка, В. Федосова та інших. Проте оптимізації наповнення дохідної частини державного бюджету в умовах воєнного стану потребує сучасного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України (далі – БКУ) «бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [1]. Наукові визначення категорії бюджету мають широке трактування. Наприклад, В. Федосова зазначає, що «бюджет держави являє собою сукупність законодавчо регламентованих відносин між державою і юридичними та фізичними особами з приводу розподілу й перерозподілу ВВП, а за

певних умов – і національного багатства з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій» [2].

І. Лютий відмічає, що «за економічною суттю державний бюджет характеризується певними грошовими відносинами, що виникають між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами – з іншого, щодо утворення централізованого фонду грошових коштів держави та його використання з метою соціально-економічного розвитку відповідно до функцій, покладених на державу» [3].

Л. Воронова визначає державний бюджет як «форму утворення і використання централізованого фонду коштів для забезпечення виконання функцій держави і діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування» [5].

На нашу думку, державний бюджет є системою правовідносин щодо формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що виконуються державними органами впродовж бюджетного періоду.

Відповідно до п. 23 ст. 2 БКУ «доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)» [1].

Наукові напрацювання дають змогу виокремити ряд підходів до визначення терміна «доходи». С. Юрій та В. Федосов зазначають, що «дохід бюджету – це об'єктивне економічне явище, пов'язане з сукупністю економічних відносин з приводу розподілу та перерозподілу ВВП з метою формування основного централізованого фонду грошових коштів держави» [6].

На думку Ю. Пасічника, «доходи державного бюджету – це частина централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій» [7].

Варто зазначити, що державні доходи можна класифікувати за порядком формування на централізовані та децентралізовані. До централізованих відносять фінанси, які надходять до державного та місцевих бюджетів і використовуються для формування таких централізованих грошових фондів, як Пенсійний фонд України, фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування тощо. З іншого боку, децентралізовані державні доходи охоплюють чистий прибуток державних підприємств, установ і організацій [8].

Тому державні доходи можна розглядати як сукупність різних видів грошових надходжень до держави, які використовуються для здійснення її завдань і функцій.

Доходи бюджету залежать від різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів, що охоплюють економічні, соціальні та політичні аспекти. Серед внутрішніх чинників, що впливають на дохідну частину бюджету, варто відмітити рівень внутрішнього державного боргу, обсяг валового внутрішнього продукту, стабільність курсу національної валюти, рівень інфляції. Зовнішні чинники включають рівень зовнішнього державного боргу, рівень інтеграції у зовнішньоекономічний простір, рівень зовнішньої фінансової допомоги від іноземних держав та міжнародних фінансових організацій [9].

Загальна структура доходів бюджету визначається різними джерелами. Податкові надходження, що є основним джерелом доходів, 2022 року через повномасштабну війну на території України втратили свою питому вагу. Це сталося, зокрема, і через виїзд більше 10 мільйонів громадян за кордон у зв'язку з повномасштабним вторгненням, що призвело до скорочення платників податків і зменшення обсягів доходів від податків на доходи фізичних осіб та податку на додану вартість. Закриття підприємств також призвело і до зменшення доходів від податку на прибуток підприємств та єдиного соціального внеску. Проте з 2023 року почала спостерігатися обережна позитивна динаміка у формуванні дохідної частини державного бюджету, зокрема кількість податкових надходжень зростає.

Ефективність формування дохідної частини бюджету тісно пов'язана з економічною та політичною ситуацією в країні. Використання різних джерел доходів, зокрема податкових і міжнародних, стає стратегічно важливим для забезпечення фінансової стійкості та виконання функцій державного бюджету в умовах непередбачуваних викликів, як-от військові дії та глобальні пандемії.

Оптимізація дохідної частини державного бюджету в умовах воєнного стану в Україні є предметом постійних політичних дискусій. Однією з пропозицій є податкова реформа в контексті зменшення ставок податків та збільшення надходжень до бюджету. Наголошується, що вказана податкова реформа має потенціал вивести частину економіки із тіні, поліпшити конкуренцію та ефективність адміністрування податків, що, зокрема, може позитивно вплинути на економічний розвиток і відновлення країни після воєнних дій [10].

Іншою концепцією оптимізації наповнення державного бюджету акцентує увагу на можливості збільшення плану податкових надходжень до загального фонду на 2,5 %, або 35,9 млрд гривень, за рахунок підвищення податкових ставок для оподаткування прибутків банків, що було підтримано Національним банком України; збільшення надходжень від імпортного ПДВ та акцизів за рахунок таких заходів, як детінізація, фіскалізації торгівлі, зменшення контрабанди, сірого імпорту, ринку нелегальної та контрафактної підакцизної продукції.

Крім того, актуальною є і позиція щодо скорочення видатків на утримання центральних органів виконавчої влади по загальному фонду на 4,1 млрд грн 2024 року.

Д. Гетманцев пропонував пришвидшити процес укладення нової фінансової програми з Міжнародним Валютним Фондом, оскільки співпраця з МВФ стане ключовим сигналом для міжнародних інституційних і приватних інвесторів. Парламентар також пропонував започаткувати залучення нових пакетів міжнародної допомоги, спрямованих на вирішення проблем в енергетичній сфері України, оскільки через руйнування росією енергетичної інфраструктури України, це питання вимагає особливого наряду співпраці з міжнародними партнерами [11].

Особливої уваги заслуговують пропозиції із започаткування комплексних програм для створення нових робочих місць в економіці, щоб здійснити ефективне вкладення наявних фінансових ресурсів у нові проекти виробництва товарів і послуг. Пропонується також узгоджувати монетарну та фіскальну політику для вирішення цього завдання.

А реалізація програм, спрямованих на створення центрів генерації доданої вартості, дозволила б ефективно вирішити проблему зайвої ліквідності банківської системи й одночасно розширити податкову базу доходів державного бюджету [12].

У Міністерстві фінансів України називають єдиний дієвий спосіб збільшення надходжень до державного бюджету – це запозичення. Міністр фінансів України зазначав, що можливості далі скорочувати витрати у держави немає, а збільшувати податки в умовах війни – це також не вихід. Запозичення, на думку міністра, залишаються єдиним дієвим способом збільшення надходжень до державного бюджету України в умовах війни [13].

Вважаємо, що вироблення способів збільшення надходжень до державного бюджету в умовах воєнної економіки є необхідним кроком для забезпечення фінансової стабільності та підтримки стратегічних секторів. Кожен із аналізованих варіантів має свої переваги та недоліки, але їх взаємодія може створити комплексний підхід до вирішення сучасних проблем із формуванням дохідної частини бюджету.

Висновки. Ефективне формування достатнього обсягу дохідної частини державного бюджету України в умовах війни є надзвичайно важливим завданням і вимагає комплексного підходу. Кожен розділ доходів стає ключовим елементом забезпечення фінансової стійкості та здатності держави виконувати свої функції насамперед у сфері забезпеченні обороноздатності та деокупації територій в умовах воєнного стану. З метою швидкого відновлення після завершення або припинення воєнного стану, забезпечення економічного зростання України, а також для реалізації європейського курсу України необхідно проводити ефективну фіскальну та бюджетну політики, підвищити ефективність видатків, податкового та митного адміністрування, а також оптимізувати структуру податків і пільг. Окремо варто наголосити на необхідності міцних партнерських відносин між бізнесом і державою, оскільки це допоможе покращити інвестиційний клімат. Важливим є і формування довіри платників податків до контролюючих органів. Для ефективного виконання вказаних завдань важливо ретельно дослідити різноманітні засоби щодо збільшення надходжень до бюджету та закріпити їх у Національній стратегії доходів України. Спільна праця державних органів, бізнесу та громадськості є ключовою для оптимізації фінансового забезпечення потреб держави в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Бюджетний менеджмент / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін. Київ : КНЕУ, 2004. 864 с.
3. Фінанси : підручник / І. О. Лютий, С. Я. Боринець, З. С. Варналій та ін. Київ : Ліра-К, 2017. 720 с.
4. Захожай К. В. Роль, функції та завдання Державного бюджету України в сучасному суспільно-економічному просторі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 20. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2017/5.pdf

Гарбінська-Руденко А. В., Ігульська Д. А. *Окремі аспекти оптимізації наповнення дохідної частини державного бюджету*

5. Воронова Л. К. Бюджет державний. Юридична енциклопедія. Т. 1. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. С. 289–290.
6. Юрія С. І., Федосова В. М. Фінанси : підручник. 2-ге вид. переробл. і доповн. К. : Знання, 2012. 687 с.
7. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України : навч. посібн. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Знання, 2008. 670 с.
8. Бюджетна система : підруч. / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К. : ЦУЛ ; Тернопіль : Економічна думка, 2012. 871 с.
9. Гребеник К. В. Доходи бюджету у системі фінансово-економічних відносин. *Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25–26 травня 2018 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 96–98.
10. Податкова реформа: як зменшити податки і збільшити надходження до бюджету / Економічна правда : вебсайт. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/27/696401/#comments>
11. Як планують наповнювати доходи Держбюджету у 2024 році: пропозиції від Гетманцева / ДЕБЕТ-КРЕДИТ : вебсайт. URL : <https://news.dtki.ua/taxation/common/86252-ia-k-planuiut-napovniuvati-doxodi-derzhbiudzetu-u-2024-roci-propoziciyi-vid-getmanceva#comments>
12. Що варто зробити для полегшення виконання держбюджету в умовах воєнної економіки / ЕСПРЕСО : вебсайт. URL : <https://espreso.tv/shcho-varto-zrobiti-dlya-polegshennya-vikonannya-derzhbyudzhetu-v-umovakh-voennoi-ekonomiki>
13. У Мінфіні назвали єдиний дієвий спосіб збільшення надходжень до держбюджету / УНІАН Інформаційне агентство : вебсайт. URL : <https://www.unian.ua/economics/finance/u-minfini-nazvali-yediniy-diyeuiy-sposib-zbilshennya-nadhodzhenn-do-derzhbyudzhetu-11971554.html>

REFERENCES

1. Biudzhetni kodeksi Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Biudzhetni menedzhment / V. Fedosov, V. Oparin, L. Safonova ta in. Kyiv : KNEU, 2004. 864 s.
3. Finansy : pidruchnyk / I. O. Liutyi, S. Ia. Borynets, Z. S. Varnalii ta in. Kyiv : Lira-K, 2017. 720 s.
4. Zakhozhai K. V. Rol, funktsii ta zavdannia Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy v suchasnomu suspilno-ekonomichnomu prostori. *Investysii: praktyka ta dosvid*. 2017. № 20. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2017/5.pdf
5. Voronova L. K. Biudzhets derzhavnyi. Yurydychna entsyklopediia. T. 1. K. : Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 1998. S. 289–290.
6. Yuriia S. I., Fedosova V. M. Finansy : pidruchnyk. 2-he vyd. pererobl. i dopovn. K. : Znannia, 2012. 687 s.

Гарбінська-Руденко А. В., Інгільська Д. А. Окремі аспекти оптимізації наповнення дохідної частини державного бюджету

7. Pasichnyk Yu. V. Biudzhetna systema Ukrainy : navch. posibn. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. K. : Znannia, 2008. 670 s.
8. Biudzhetna systema: pidruch. / za red. V. M. Fedosova, S. I. Yuriia. K. : TsUL ; Ternopil : Ekonomichna dumka, 2012. 871 s.
9. Hrebenyk K. V. Dokhody biudzhetu u systemi finansovo-ekonomichnykh vidnosyn. *Modernizatsiia ta suspilnyi rozvytok ekonomiky derzhavy ta rehioniv* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 25–26 travnia 2018 p. Kyiv : Tavriiskyi natsionalnyi universytet imeni V. I. Vernadskoho, 2018. S. 96–98.
10. Podatkova reforma: yak zmenshyty podatky i zbilshyty nadkhodzhennia do biudzhetu / Ekonomichna pravda : vebсайт. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/27/696401/#comments>
11. Yak planuiut napovniuvaty dokhody Derzhbiudzhetu u 2024 rotsi: propozytsii vid Hetmantseva / DEBET-KREDYT : vebсайт. URL : <https://news.dtkr.ua/taxation/common/86252-iak-planuiut-napovniuvati-doxodi-derzhbiudzhetu-u-2024-roci-propozitsii-vid-getmanceva#comments>
12. Shcho varto zrobyty dlia polehshennia vykonannia derzhbiudzhetu v umovakh voiennoi ekonomiky / ESPRESO : vebсайт. URL : <https://espreso.tv/shcho-varto-zrobiti-dlya-polehshennia-vikonannia-derzhbiudzhetu-v-umovakh-voiennoi-ekonomiky>
13. U Minfini nazvaly yedyni diievyi sposib zbilshennia nadkhodzhennia do derzhbiudzhetu / UNIAN Informatsiine ahentstvo : vebсайт. URL : <https://www.unian.ua/economics/finance/u-minfini-nazvali-yedyniy-diyeviy-sposib-zbilshennia-nadkhodzhennia-do-derzhbiudzhetu-11971554.html>

A. V. Harbinska-Rudenko, D. A. Ingulska. CERTAIN ASPECTS OF OPTIMIZING THE REVENUE PART OF THE STATE BUDGET

The article deals with topical issues of optimizing the filling of the state budget of Ukraine in the conditions of martial law. A comparison of the categories of the state budget, formed in scientific sources, which indicate the role of the budget in regulating the economy, financing defense capabilities in the conditions of martial law, is made.

The concept of state budget revenues was studied in the context of the Budget Code of Ukraine and scientific approaches. It is emphasized that budget revenues should be classified according to the order of formation into centralized and decentralized, which allows considering them as a key element of the state's financial support.

Internal and external factors affecting the formation of the revenue part of the budget are considered.

Current issues of optimization of the revenue part of the state budget of Ukraine in the conditions of the military economy are analyzed. The key importance of revenue optimization for financing defense needs and supporting economic sectors in crisis conditions is emphasized. Some proposals for increasing budget revenues were considered, including certain areas of tax reform, reducing expenses for the maintenance of central executive bodies, concluding a new financial program with the International Monetary Fund, attracting new packages of international aid, etc.

The importance of choosing optimal ways of optimizing incomes to ensure the necessary financial stability and support of strategic sectors in the conditions of martial law is substantiated. It is emphasized that to work out ways to increase revenues to the state budget in the conditions of a war economy is a necessary step to ensure financial stability and support of strategic sectors of the economy.

The conclusions of the work show that in order to effectively optimize the filling of the revenue part of the state budget, it is necessary to investigate various ways of increasing budget revenues and to enshrine them in the National Revenue Strategy of Ukraine.

Key words: *state budget, budget revenues, martial law, economy, income, filling the budget, tax reform, optimization, borrowing.*

Стаття надійшла до редколегії 17 січня 2024 року